

Katarzyna Nowak

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

INSTYTUCJONALNE WSPARCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI I TERENÓW WIEJSKICH

Żaden rynek nie funkcjonuje należycie bez właściwych instytucji. Odpowiedni układ instytucjonalny jest potrzebny po to, aby możliwy był taki podział czynników produkcji i dóbr rzadkich, by zarówno dobrobyt jednostki, jak i dobrobyt całego społeczeństwa był maksymalizowany [Witzke 1994]. Według ogólnego ujęcia D.C. Northa [1994] instytucje składają się ze zbioru ograniczeń nałożonych na ludzkie zachowanie w postaci praw i przepisów, zbioru procedur służących wykrywaniu odchyśleń od tych praw i przepisów oraz norm moralnych, etycznych i norm zachowania. W rezultacie instytucje kształtują motywacje w relacjach międzyludzkich – politycznych, społecznych czy ekonomicznych. Jak podkreśla A. Czyżewski [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004], współczesne rolnictwo nie mogłoby istnieć bez instytucjonalnego wsparcia z kilku istotnych powodów:

- koordynują one zachowania i redukują ryzyko i niepewność w sferze kontaktów międzyludzkich;
- są instrumentem poprawy indywidualnych warunków ekonomicznych podmiotów gospodarczych;
- instytucje dostarczają również informacji, które pozwalają np. na zredukowanie kosztów transakcyjnych [Witzke 1994].

Tak rozumiane instytucje na rynku rolnym, patrząc przez pryzmat zrównoważonego rozwoju wsi i terenów wiejskich, mogą przybierać bardzo różne formy. Do jednych z najważniejszych zalicza się system prawny, obejmujący zarówno aspekty traktatowe, jak i opisujący poszczególne rozwiązania legislacyjne, przy czym na uwypatnienie zasługują następujące cechy legislacji unijnej [Wojciechowski 1996]:

- prawo unijne, po jego ustanowieniu przez odpowiednie organy i instytucje Unii Europejskiej, jest samoistnym systemem prawa i ma moc wiążącą w stosunku do wszystkich państw członków UE i do wszystkich ich obywateli;

– prawo unijne ma nadrzędny charakter w stosunku do prawa poszczególnych państw członkowskich, co oznacza, że kraje członkowskie nie mogą uchylać ustaw i innych przepisów prawnych niezgodnych z prawem Unii Europejskiej; jeśli jednak ta niezgodność występuje, tzn. gdy przepisy prawne przyjęte przez jakieś państwo członkowskie są sprzeczne z prawem Wspólnoty, to stają się one nieważne z mocy samego prawa;

– prawo unijne nie zastępuje jednak wszystkich przepisów prawnych państw członkowskich, gdyż obejmuje ono jedynie problemy wspólne i ogólne, a także reguluje te dziedziny, w których nie osiągnięto niezbędnej zgodności między przepisami prawnymi poszczególnych krajów członkowskich [Krajewski, Borkowski 2002].

Obecny system wspólnej polityki rolnej UE, zarówno w jej I, jak i II filarze, jest jednym z najbardziej szczegółowo uregulowanych obszarów. Oprócz wspomnianego powyżej systemu prawnego do szeroko pojętego instrumentarium instytucjonalnego można zaliczyć [Pomada 2005]:

– istnienie specyficznych instytucji państwowych, mających na celu zabezpieczenie prawidłowości wydatkowania i kontroli środków pochodzących z budżetu UE, ich funkcjonowanie oraz zadania są regulowane przez szereg wytycznych i wymagań wspólnotowych;

– istnienie i sprawne funkcjonowanie służb weterynaryjnych, fitosanitarnych i innych branżowych instytucji, stanowiących w procesie dystrybucji środków dodatkowe ogniwa kontrolne i certyfikujące w zakresie określonych standardów i parametrów jakościowych gospodarstw i produktów;

– istnienie wielu instytucji w otoczeniu rolnictwa, pełniących funkcje doradcze i informacyjne, zarówno w zakresie możliwości wykorzystania środków pomocowych, jak i ogólnej edukacji i podnoszenia poziomu wiedzy producentów rolnych i mieszkańców wsi (również instytucji pozarządowych);

– wzajemną, bieżącą współpracę wszystkich wymienionych wyżej podmiotów, mającą decydujący wpływ na sukces realizowanych procesów, w celu wymiany wzajemnych doświadczeń, kształtowania otoczenia prawnego, a także wpływania na kształt zmian i ewolucji polityki UE w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.

Ważne jest również omówienie pewnych form organizacyjnych rynku rolnego, które są widoczną, rzeczywistą formą instytucji, a są to przede wszystkim trzy grupy podmiotów: organizacje rolnicze, rynki hurtowe i giełdy towarowe oraz agencje rynkowe.

Organizacje rolnicze działające w ramach celów wspólnej polityki rolnej mają bogate tradycje. Najstarsze związki zawodowe rolników powstały jeszcze w XIX w., aby bronić interesów swoich członków wobec instytucji państwowych oraz innych grup społecznych i zawodowych. Z chwilą utworzenia EWG, z dniem 1 stycznia 1958 r., organizacje rolnicze z państw członkowskich uznały, że tworzenie polityki rolnej, które zostało przeniesione na szczebel ponadnarodowy, wymaga organo-

wania odpowiednich struktur na analogicznym szczeblu. Do funkcjonujących obecnie ponadnarodowych organizacji rolniczych, które reprezentują bardzo różne grupy interesów, można zaliczyć [Gumkowski 2000]:

1. Komitet Rolniczych Organizacji Zawodowych – COPA, który został utworzony w 1958 r. i stanowi przedłużenie działalności związków rolniczych ze wszystkich krajów członkowskich Unii Europejskiej. Obecnie członkami tej organizacji jest 29 związków rolniczych. Ze względu na swą powszechność COPA ma największą możliwość oddziaływania na formowanie wspólnej polityki rolnej spośród wszystkich organizacji. Reprezentuje zarówno ogólne, jak i partykularne interesy rolników z państw członkowskich i jest uznawana przez władze wspólnotowe za rzecznika interesów rolników.

2. Główny Komitet Spółdzielczości Rolniczej – COGECA, która reprezentuje ponad 30 tys. spółdzielni rolniczych, zrzeszonych w 17 organizacjach członkowskich. Wspólnie z wcześniej wymienioną organizacją komitet posiada ponad 30% miejsc w Stałych Grupach Dyrekcji Generalnej ds. Rolnictwa Komisji Europejskiej, które bezpośrednio zajmują się poszczególnymi problemami z zakresu jednolitego rynku europejskiego i wspólnej polityki rolnej.

3. Konfederacja Przemysłów Żywnościowych i Napojów – CIAA, której pełnymi członkami są narodowe federacje reprezentujące producentów napojów i żywności we wszystkich krajach członkowskich UE. Natomiast członkami afiliowanymi przy tej organizacji jest 35 organizacji reprezentujących poszczególne dziedziny produkcji.

4. Europejski Komitet ds. Handlu Artykułami Rolno-Spożywczymi – CELCA, którego zadaniem jest reprezentowanie europejskich organizacji handlowych wobec Komisji Europejskiej i innych instytucji wspólnotowych. CELCA zrzesza obecnie 18 organizacji reprezentujących poszczególne sektory rolnictwa. Tak jak w przypadku CIAA, ważna jest współpraca zarówno z samym Komitetem CELCA, jak i z jej organizacjami członkowskimi. Drugą na poziomie wspólnotowym organizacją zajmującą się handlem we wszystkich branżach jest EUROCOMERS, ale handel rolny stanowi jedynie część jego działalności, co nie umniejsza jego roli w kształtowaniu i wdrażaniu w życie zasad wspólnej polityki rolnej.

5. Europejska Rada Związków Zawodowych Pracowników Rolnictwa – EFA, reprezentuje i broni interesów ekonomicznych i socjalnych osób zatrudnionych w rolnictwie. EFA bierze udział w obronie interesów pracowników rolnictwa oraz opiniuje wszystkie akty prawne związane z polityką ekonomiczną i socjalną, które są przygotowywane przez instytucje europejskie, w tym przede wszystkim przez Komisję Europejską¹:

6. Europejska Rada Młodych Rolników – CEJA, powstała w 1958 r. i zrzeszająca obecnie 18 narodowych organizacji członkowskich z 15 krajów UE, reprezen-

¹ Aktywnym członkiem EFA jest od 1992 r. Związek Zawodowy Pracowników Rolnictwa w RP.

tując interesy rolników do 35 roku życia. CEJA aktywnie uczestniczy w powstawaniu prawa dotyczącego rolników, co obejmuje przede wszystkim rozpoczynanie działalności oraz doskonalenie zawodowe.

7. Europejskie Centrum Kształcenia Środowisk Rolniczych i Wiejskich – CEPFAR, zajmujące się organizacją szkoleń, konferencji i seminariów dotyczących zasad funkcjonowania wspólnej polityki rolnej i jednolitego rynku. CEPFAR pracuje na rzecz pozostałych organizacji ponadnarodowych i często organizuje działania we współpracy z organizacjami krajowymi [Bała 1997].

8. Konfederacja Rolnictwa Europejskiego – CEA, do której należy ponad 300 organizacji rolniczych z 30 krajów całej Europy. Organizuje corocznie we współpracy z COPA i COGECA kongresy rolnictwa europejskiego oraz prowadzi działalność w kilku grupach roboczych².

Rolnictwo i jego otoczenie (przetwórstwo, handel) funkcjonują w Unii Europejskiej w niezwykle rozbudowanym i skomplikowanym systemie regulacji prawnych. Wymienione powyżej organizacje reprezentują swoich członków i bronią ich interesów przed Komisją Europejską, Radą Ministrów, Parlamentem Europejskim czy Radą Europejską³. Posiadają również swoich przedstawicieli w Komitecie Ekonomiczno-Społecznym i Komitecie Regionów, które to instytucje wydają opinie do poszczególnych aktów prawnych i przez to również mają wpływ na stanowienie prawa. Dla wcześniej zaprezentowanych organizacji najważniejsze są kontakty z Komisją Europejską, a szczególnie z Dyrekcją Generalną ds. Rolnictwa, która odpowiada zarówno za przygotowywanie i wprowadzanie w życie nowych aktów prawnych w dziedzinie rolnictwa [Sapa 2002], jak i za kreację propozycji kierunków rozwoju wspólnej polityki rolnej.

Działanie organizacji ponadnarodowych jest ściśle uzupełniane aktywnością organizacji rolniczych na szczeblu krajowym – organizacji branżowych producentów, krajowych izb rolniczych i związków zawodowych. Należy zwrócić uwagę, iż organizacje te mają charakter powszechny, są dobrze zorganizowane i że często dzięki nim usprawnia się system integracji pionowej w działalności rolniczej. Cenne spostrzeżenia odnośnie do organizacji rolniczych czyni A. Czyżewski, mówiąc [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004], iż cechą tych organizacji jest bardzo dobre ich wkomponowanie w organizacje samorządowe (szczebla zarówno unijnego, jak

² W latach 1998-1999 członkostwo w CEA uzyskało pięć polskich organizacji rolniczych: NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych, Krajowa Rada Izb Rolniczych, Krajowy Związek Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych, Federacja Związków Producentów Rolnych i Związek Zawodowy Rolnictwa „Samoobrona”.

³ Wskazując na rolę organizacji rolniczych w funkcjonowaniu wspólnej polityki rolnej, nie sposób pominąć sprawy lobbingu. Kiedy w ramach Agendy 2000 zapowiedziano redukcję cen gwarantowanych na podstawowe produkty rolne, COPA prawie przez dwa lata broniła interesów rolników, nie chcąc dopuścić do obniżenia cen bez wprowadzenia całkowitych rekompensat z tytułu poniesionych strat (por. [Gumkowski 2000, s. 102].

i ogólnoeuropejskiego) – żaden inny sektor gospodarki narodowej tych krajów nie ma tak sprawnego systemu. Wynika to po części ze złożoności spraw rolnictwa i wsi, wymagających wspólnego działania, a po części z silnej woli społeczności rolniczej wspólnego rozwiązywania trudnych problemów i obrony interesów rolnictwa – z jednej strony, a istoty WPR – z drugiej. Poważny wpływ na pokonywanie tych trudności i znalezienie wspólnego stanowiska krajów członkowskich w kształtowaniu WPR mają właśnie organizacje zrzeszające związki i stowarzyszenia rolników.

Rynki hurtowe i giełdy towarowe to kolejne podmioty mogące być traktowane jako podmioty sfery realnej sektora rolniczego, które przyczyniają się do rozwoju i osiągnięcia dojrzałości rynków rolnych. Ułatwiają one bezpośrednią sprzedaż towarów od producenta do detalu, wymuszając coraz wyższą jakość poprzez standaryzację oferowanych produktów rolno-spożywczych czy ich odpowiednie przechowywanie. Organizatorami oraz udziałowcami tych instytucji są producenci rolni, reprezentowani przez różnego rodzaju spółdzielnie, spółki, związki branżowe i zrzeszenia, jak też reprezentanci organizacji kupieckich [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004]. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu [Krajewski, Borkowski 2002], tego typu organizacje pełnią funkcję łącznika między sferą produkcji i konsumpcji, którego istotą jest zsynchronizowanie dwóch strumieni towarów: oferowanych przez dostawców oraz zamawianych przez odbiorców z uwzględnieniem zgłaszanych przez obie strony preferencji ilościowych, asortymentowych, dotyczących formy opakowania, miejsca i czasu dostawy oraz ceny zakupu-sprzedaży. Do najważniejszych funkcji ekonomiczno-organizacyjnych rynków hurtowych i giełd towarowych można zaliczyć [Krajewski, Borkowski 2002]:

- znalezienie nabywcy dla produktu bądź produktu dla nabywcy;
- aktywne dostosowanie podaży do popytu i popytu do podaży za pośrednictwem instrumentów rynkowych – cen, marż handlowych, informacji rynkowej, umów handlowych, działań promocyjnych i reklamowych itp.;
- magazynowanie i przechowywanie towarów;
- kondycjonowanie produktów, polegające na podnoszeniu ich wartości użytkowych i estetycznych oraz przystosowywaniu do dalszej sprzedaży i zużycia w gospodarstwach domowych;
- przekształcanie asortymentu produktów uwarunkowanego procesem technologicznym produkcji w asortyment handlowy uwarunkowany charakterem potrzeb nabywcy;
- kompletowanie partii towaru i ich pakowanie wedle życzeń nabywcy;
- organizowanie transportu produktów od dostawcy do nabywcy.

Należy wyraźnie podkreślić, iż od sprawności rynku hurtowego i giełd towarowych zależy w dużej mierze realizacja oczekiwań producentów i konsumentów, bowiem nie są one stroną w handlu, lecz organizatorem wymiany między nabywcą a sprzedawcą [Drewniński 1997].

Agencje rynkowe, nazywane również w literaturze agencjami interwencyjnymi [Michna 1999], są odpowiedzialne za realizację polityki rolnej na poszczegół-

nych rynkach. Patrząc przez pryzmat najczęściej stosowanych rozwiązań organizacyjnych, można wyróżnić następujące modele ich funkcjonowania:

- 1) model brytyjski (scentralizowany);
- 2) model francuski (rozproszony, z podziałem według produktów);
- 3) model saski (rozproszony, z podziałem wielu programów).

Model brytyjski funkcjonuje m.in. na terenie Wielkiej Brytanii i Szwecji, a jego główną cechą wyróżniającą jest fakt, iż wszelkie zadania wynikające ze wspólnej polityki rolnej są realizowane w ramach jednej agencji płatniczej. Do jej zadań należy wywiązywanie się z zadań dotyczących regulacji rynkowych oraz gospodarowanie funduszami wspierającymi ten cel na płaszczyźnie koordynacji działalności regionalnych oddziałów ministerstwa rolnictwa. Ponadto odpowiada za informowanie zainteresowanych o uruchamianych programach pomocowych i monitorowanie ich realizacji wraz z rozliczeniami finansowymi z Komisją Europejską. Przedsięwzięcia agencji są silnie wspomagane przez związki zawodowe i branżowe, które na jej zlecenie dokonują np. zakupów interwencyjnych zbóż bądź dostarczają usług w zakresie informacji rynkowej [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004].

Agencja podzielona jest na trzy oddziały według kompetencji (a nie regionów), z których każdy jest odpowiedzialny za realizację odmiennych zadań na różnych płaszczyznach – rynek wewnętrzny, rynek zewnętrzny (handel zagraniczny, finanse) – w skali ogólnokrajowej. W gestii wydziału ds. rynku wewnętrznego leżą:

- zakupy interwencyjne na głównych rynkach rolnych (zbóż, wołowiny, masła i odtłuszczonego mleka w proszku);

- prowadzenie rejestru kwot mlecznych, wypłacanie rekompensat i pobieranie kar;
- zarządzanie kwotami produkcyjnymi na cukier;
- realizowanie płatności za uprawy na cele nieżywnościowe (przemysłowe).

Do zadań wydziału ds. rynku zewnętrznego należy natomiast:

- wydawanie licencji na eksport i import produktów rolno-spożywczych;
- realizowanie wszelkich płatności z tytułu eksportu i importu;
- nadzór nad udzielaniem gwarancji związanych z handlem zagranicznym.

Model francuski obowiązuje m.in. we Francji i Holandii. W Holandii za realizację zadań wspólnej polityki rolnej odpowiada Ministerstwo Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Rybołówstwa, w obrębie którego utworzono Departament ds. Kontroli odpowiedzialny za kontrolę beneficjentów WPR. Wdrażaniem WPR zajmuje się pięć agencji ds. produktów:

- roślin uprawnych (Arable Products Board);
- produktów mlecznych (Dairy Products Board);
- produktów mięsnych i jaj (Livestocks, Meat and Eggs Board);
- owoców i warzyw (Horticulture Board);
- ryb (Fish Board).

Każda z tych agencji odpowiada za realizację programów interwencyjnych WPR dla określonej grupy podmiotów, jak też zajmuje się wydawaniem licencji eksporto-

wych (importowych) oraz wypłacaniem dopłat eksportowych; również we Francji jest kilka agencji płatniczych odpowiedzialnych za poszczególne grupy produktów – zboża, rośliny oleiste i białkowe, wino i uprawy winorośli, mięso i produkty mięsne, mleko i przetwory mleczne, owoce, warzywa, przetwory owocowe i warzywne, cukier, rybołówstwo, banany i inne produkty departamentów zamorskich – i realizujących szczegółowe programy interwencji oraz licencjonujących eksport i import.

Model saski, funkcjonujący m.in. w Niemczech i Austrii, jest oparty na koordynacji przez Ministerstwo Rolnictwa całości zadań izb rolniczych i uniwersalnej Agencji Interwencyjnej, realizujących wspólnie zadania WPR. W Niemczech funkcjonuje kilka agencji płatniczych, których działania rozdzielono według realizowanych programów (podział funkcyjny):

- Federalne Ministerstwo Ochrony Konsumentów, Żywności i Rolnictwa odpowiada za realizację WPR, a także jest odpowiedzialne za system IACS (Integrated Administration and Control System) oraz dopłaty bezpośrednie realizowane na poziomie poszczególnych landów;

- Federalna Agencja Gospodarki Żywnościowej i Rolnictwa we Frankfurcie nad Menem, podlegająca Ministerstwu Rolnictwa, składa się z pięciu wydziałów i jest odpowiedzialna za programy interwencyjne WPR m.in. dla zbóż, ryżu, cukru, wieprzowiny, wołowiny, mleka i przetworów mlecznych, świeżych i przetworzonych owoców i warzyw, lnu, konopi, wina oraz ryb;

- Urząd Celny w Hamburgu jest agencją płatniczą realizującą dopłaty eksportowe.

Pomimo tak znacznej różnorodności rozwiązań rysuje się w krajach unijnych wspólna tendencja do zmniejszania liczby agencji płatniczych, przy jednoczesnym zwiększaniu wykorzystania systemów teleinformatycznych do obsługi mechanizmów WPR [Czyżewski, Henisz-Matuszczak 2004]. Ma to służyć obniżeniu kosztów administrowania WPR oraz ograniczeniu ryzyka nadużyć finansowych czy też skróceniu średniego czasu składania wniosku o płatność [Dakowski 2002].

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, iż opisana powyżej „tkanka instytucjonalna” może być traktowana jako część spinająca i gwarantująca powodzenie prowadzonych i modyfikowanych działań dotyczących wsi i terenów wiejskich. Stanowi ona bowiem podstawę spełniania zarówno funkcji sektora, patrząc przez pryzmat zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego i żywotności rolnictwa, jak i funkcji terytorialnej istotnej dla rozwoju regionów wiejskich. Najważniejszym efektem powyższych działań jest wzmacnianie horyzontalnej integracji działalności rolniczej wraz z szeroko pojętą gospodarką wiejską [Wizja polityki... 2004]. Nie do przecenienia jest również kwestia decentralizacji projektowania i wdrażania programów rolnych i wiejskich, co może zapewnić efektywny i demokratyczny sposób nimi zarządzania. Podejmowane dotychczas kolejne reformy dotyczące kształtu WPR opierały się w głównej mierze na pionowym i odgórnym charakterze struktury instytucjonalnej. Podejście sektorowe było uważane za najbardziej odpowiedni i efektywny sposób osiągania celów polityki. Takie podejście jest obecnie mniej odpowiednie do potrzeb przekształcania polityki wiejskiej. Pre-

sja zmian ma charakter oddolny – pochodzi od organizacji międzynarodowych, od konsumentów, z przemysłu spożywczego, od ekologów, od ludności zamieszkującej tereny wiejskie, od innych grup społecznych napotykających trudności w „rywalizacji” o środki finansowe oraz w procesie negocjowania zmniejszonego wsparcia (systemu emerytalnego, zasiłków płacowych, zdrowotnych i edukacyjnych) [Wizja polityki... 2004]. Konieczne jest zatem uwzględnienie różnych grup interesów w kształtowaniu strategii wiejskich, w dostosowaniach implikowanych procesem reform, w wymaganych działaniach i programach, tak by proponowane zmiany jak najlepiej przystawały do specyfiki i uwarunkowań rozwojowych danego obszaru oraz pomagały w dostosowaniu struktur rolnych do integracji z programami rozwoju obszarów wiejskich.

Literatura

- Adamowicz M., *System informacji na giełdach towarowych. Przedsiębiorstwa i instytucje rynku rolnego*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997.
- Bała J., *Rolnicze organizacje zawodowe Unii Europejskiej a procesy dostosowawcze w rolnictwie państw stowarzyszonych*, Fundacja Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Anieli hr. Potulickiej w Wojnowie, Lublin 1997.
- Borkowski B., *Concept of the agricultural information system for the needs of the common agricultural policy*, [w:] *Creation of the Agricultural Information System in UE*, red. B. Borkowski, B. Krawiec, Agricultural University of Szczecin, Szczecin 2000.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A., *Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski – studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych*, Wydawnictwo AE, Poznań 2004.
- Dakowski J.P., *Agencje płatnicze w krajach w krajach Unii Europejskiej*, „Biuletyn Informacyjny ARR” 2002 nr 8 (Warszawa).
- Drewniński M., *Giełdy towarowe*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997.
- Gumkowski Z., *Rola i zadania ponadnarodowych i wybranych krajowych organizacji rolniczych państw członkowskich Unii Europejskiej we wdrażaniu Wspólnej Polityki Rolnej* „Problemy Integracji Rolnictwa” 2000 nr 1(17).
- Gumkowski Z., *Lobbying rolny w Brukseli*, „Wspólnoty Europejskie” 2000 nr 5.
- Jasińska A., Sochaczewski W., *Model brytyjski rynku zbóż*, „Biuletyn Informacyjny ARR” 1998 nr 1 (Warszawa).
- Organizacja, regulacje i informacja na rynku rolnym Unii Europejskiej*, red. K. Krajewski, B. Borkowski, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002.
- Michna W., *Wybrane kwestie funkcjonowania rynku podstawowych surowców rolnych we Francji – doświadczenia wynikające dla Polski*, [w:] *Giełdy towarowe: wybrana problematyka rozwoju i funkcjonowania*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1999.
- North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Oxford University Press, Oxford 1994.
- Pastor K., *The Evolution of Legal Institutions and Economic Regime Change*, raport na coroczną konferencję Bank Conference on Development Economics in Europe on Governance, Equity and Global Markets, 21-23 czerwca 1999, Paryż.

- Pomada W., *Rola ARiMR we wdrażaniu Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej*, „Wieś Jutra” 2005 nr 10(87).
- Sapa A., *Znaczenie lobbingu w kontekście asymetrii obrotów rolno-spożywczych Polski z UE*, Roczniki Naukowe SERiA, t. IV, Warszawa-Poznań-Bydgoszcz 2002.
- Witzke H. von, *Rynki i instytucje: rola rządu w rolno-spożywczym sektorze ekonomii rynkowej*, [w:] *Marketing i instytucje rynkowe w polskim przemyśle rolno-spożywczym*, OECD i MRiGŻ, Poznań 1994.
- Wizja polityki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w rozszerzonej Europie, podsumowanie projektu badawczego: Policy Vision for Sustainable Rural Economies in an Enlarged Europe, „Wieś i Rolnictwo” 2004 nr 3(124).
- Wojciechowski J.A., *Istota i źródła prawa europejskiego*, „Problemy Integracji Rolnictwa. Biuletyn Informacyjny FAPA” 1996 nr 2.

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN RURAL AREAS

Summary

The institutional support for rural areas is the issue which needs theoretical studies. It is an essential condition for the practical realization of the conception of sustainable development in rural areas. The article presents in a concise way the most important institutions having an impact on the rural development that exist in European practice.